

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

11. Téma

A Szókratész-per tanulságai

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

11. TÉMA: A SZÓKRATÉSZ-PER TANULSÁGAI

Mogyoródi Emese

5. Lecke

Szókratész és az athéniak

20 – 25 PERC

Az athéniak helyzete

Amellett érveltünk, hogy **Anütosz motivációjaként** Platón egy olyan fajta politikai konzervativizmust mutat fel, mely mereven ragaszkodik a hagyományhoz, és annak bármiféle kritikáját destruktív fenyegetésként értelmezi. **Euthüphrón vallásosságában** ennek megfelelője a jós dogmatizmusa, merev ragaszkodása a vallási formalizmushoz. Kettejük hozzáállásában a közös nevező:

- **1.) tudatlanságuk (agnoia)** valamire vonatkozóan, ami meghatározó tényező felfogásukban, döntésükben vagy cselekvésükben:
  - Anütosz esetében a szofisták kilétére és az athéni államférfiak társadalmi hatására vonatkozóan;
  - Euthüphrón esetében arra vonatkozóan, vajon gyilkosságot követett-e el az apja és az istenesség mibenlétére vonatkozóan.

Ezek – platóni terminológiával élve – a tudatlanság (*agnoia*) egyszerű esetei, amelyek téves előítéletekkel vagy előfeltevésekkel járnak ugyan, mégis megbocsáthatóak: senki sem tudhat mindent. **Szókratész nem a tudatlanságot kéri számon Anütoszon és Euthüphrónon**, hanem **az önkritika hiányát**. Ha nem tudnak valamit, akkor ne áltassák magukat azzal, hogy tudják, mert végzetes hibát követhetnek el.

Ugyanis Anütosz és Euthüphrón attitűdje mögött a tudatlanság másik, Platón által elkülönített fajtája is kimutatható:

- 2.) az „oktalanság” (*amathia*):
  - Anütosz nem is akarja megismerni a szofistákat, hiszen bizonyosan tudja (tudni véli), hogy romlott emberek; és nem engedi, hogy bárki kritizálja az athéni államférfiakat, mert bizonyos benne (tudni véli), hogy jó emberek, és másokat is jóvá tesznek;
  - Euthüphrón hasonlóképp bizonyosan tudni véli, hogy az apja gyilkosságot követett el, illetve, hogy miben áll az istenesség, vagyis hasonlóképp nem nyitott annak lehetőségére, hogy tévedhet mindezekre vonatkozóan.

Ez a fajta tudatlanság nem egyszerű előzetes ítélet (téves és megalapozatlan ítélet valakiről vagy valakiről), nem is szorosabb értelemben vett előítélet,² ugyanis nem feltétlenül személyekre vonatkozik. Platón ennél általánosabb szinten ragadja meg azt a jelenséget, hogy bármire vonatkozóan hajlamosak lehetünk ragaszkodni kialakult véleményeinkhez vagy nézeteinkhez, azokat tudásnak tekinteni, és foggal-körömmel ragaszkodni igazságukhoz. Ezáltal azonban az „okulást” utasítjuk vissza, annak lehetőségét, hogy hamis vélekedéseinket helytelenként ismerjük fel, és korrigálhassuk.

Platón a Szókratészt elítélő athéni esküdtbírák attitűdjében is kimutatja ugyanazt a mechanizmust, melyre Anütosz és Euthüphrón esetében is felhívja a figyelmet. Az athéniak egyszerű tudatlansága több síkon is megjelenik:

- 1.) tudatlanság (*agnoia*)
  - arra vonatkozóan, kicsoda is Szókratész, mit csinál, mit tanít: az athéniak elhitték a Szókratész által megvizsgált „névtelenek” rágalmaikat, anélkül, hogy személyes tapasztalatuk lett volna róla (*Szókratész védőbeszéde* 23d-e);
  - arra vonatkozóan, vajon Szókratész istentelenséget követett-e el (hiszen nem is ismerték őt);
  - arra vonatkozóan, miben is áll pontosan az istenesség (és ebből következően az istentelenség).

---

² Allport az előítéletet általában személyekre (különösen etnikai csoportokra) vonatkozó téves és megalapozatlan ítéletként definiálja, majd a következőképp tesz különbséget „előzetes ítélet” és szoros értelemben vett „előítélet” között: „Az előzetes ítéletek akkor válnak előítéletté, ha az újonnan feltárt ismeretek nem képesek változtatni rajtuk” (Allport, Gordon W.: *Az előítélet*. Osiris, Budapest, 1999, 37. o.).

Az utóbbi kérdésre vonatkozó tudatlanság azért különösen fontos, mert – mint rámutattunk – az „istentelenség” fogalma, illetve vétkes a korban rendkívül homályos, ugyanis túlságosan tág fogalom volt: nagyjából olyan tág határok között mozgott, mint ma az „erkölcstelenség”.³ Sok minden belefér, ami a civilizált emberi együttélést sérti, túl sok minden ahhoz, hogy ne volna szükség az értelmezésére, főként, ha valakit bíróság elé citálnak a megsértéséért.

Képzeld el, ha ma valakit azzal perelnének be, hogy „erkölcstelen”! Arról nem beszélve, hogy neki magának kellene bizonyítania, hogy ez nem igaz.

Az athéniak és az elenkhosz

Érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy az athéni bírúk hasonló helyzetben találták magukat, mint Euthüphrón: arról kellett döntenük, hogy Szókratész valóban istentelenséget követett-e el (egy tényállásról), azonban ezt csak akkor lehetettek képesek helyesen megítélni, ha világosan tudták, hogy az miben is áll. Ezt azonban, úgy tűnik, nem rögzítette világosan a korabeli törvénykezés, úgyhogy a bírúknak saját, természetes intuíciójukra kellett hagyatkozniuk ebben a kérdésben. Az orthopraxiát sértő cselekedetek kizárhatóak voltak, tehát a döntés tárgya Szókratész hitvilága, azon belül is valláserkölcs volt és az, vajon tevékenységével megrontja-e az ifjakat.

Lásd: 8. Téma, 1. Lecke

Euthüphrónnal ellentétben az athéni esküdtbírák nem szembesültek semmiféle dilemmával (bizonyos vallási előírások összeütközésével); egyszerűen arról kellett döntenük, vajon az, amit Szókratész tanít vagy cselekszik, kimeríti-e az istentelenség fogalmát. Szókratész védekezése szisztematikusan arra irányul, hogy rámutasson minden olyan szempontra (azaz az istenesség, a vallási erény minden olyan lehetséges aspektusára), mely a hagyományos vallásfelfogásnak megfelelően ennek eldöntésében szerepet játszhat:

- nem ateista természetfilozófus, és nem erkölcsi gátlások nélküli szofista;
- nincsenek semmiféle tanításai (sem titkosak, sem nyilvánosak), mert csupán kérdegeti az embereket és teszteli tudásukat, állítólagos „bölcseességüket”;
- ezt a vizsgálódást egyenesen isteni missziónak, az isten szolgálatának tekinti és erkölcsi szempontból üdvösnek egész Athén számára; ugyanis ez, az erényről való

³ Vö. Mogyoródi Emese: Utószó. In Platón: *Euthüphrón, Szókratész védőbeszéde, Kritón*. Atlantisz, Budapest 2005, 135.o.

beszélgetés az athéniak jobbá tételét célozza, nem vagyoni, hanem lelki, erkölcsi *kiválóságuk* kiművelését;

- hisz a hagyományos vallás isteneiben, és **nem vallásújító**, mert az a bizonyos *daimóni* hang a hagyományos vallásos hitvilág keretein belül értelmezhető;
- ami az általa követett **erkölcsi elveket** illeti, olyasféle meggyőződések irányítják, mint a kötelességtudat, bátorság a halállal szemben, a lelki kiválóságra törekvés, az igazságosság és a törvényesség tisztelete, az egyéni érdek háttérbe szorítása a közösségével szemben.

Bárhogyan is értelmezték az athéniak a homályos „istentelenséget”, Szókratész magyarázatai azt kívánják bizonyítani, hogy **semmilyen, a korban relevánsnak tekinthető szempontból nem istentelen**, ellenkezőleg.

Szókratész ennél fogva magán a tárgyaláson **egyfajta *elenkhoszt* hajt végre az athéniakon**: sorra megcáfolja esetleges helytelen előfeltevéseiket arra vonatkozóan, hogy kicsoda, mit tanít és cselekszik, de **egyúttal az istenességre/istentelenségre vonatkozó esetlegesen hamis vagy helytelen fogalmaikat is**. Ha adekvát módon akar védekezni, kénytelen is ezt tenni: **meg kell „tisztítania” az athéniak elméjét** – ahogyan Euthüphrónét is megpróbálja – **azoktól a téves, vagy ellentmondásos vélekedésektől, amelyeket az istenességgel kapcsolatban fenntarthatnak**. Hiszen *ha erre vonatkozóan tévednek*, akkor csak helytelen ítéletet hozhatnak arra vonatkozóan is, vajon valóban istentelenséget követ-e el.

Azok a bírúk tehát, akik Szókratész bűnösségére szavaztak, nem egyszerűen egy ténykérdésre vonatkozóan tévedtek (hogy kicsoda Szókratész, mit tesz, és ez kimeríti-e az istentelenség fogalmát), hanem **ellenálltak az istenességről/istentelenségről alkotott fogalmukra vonatkozó szókratészi *elenkhosznak***: Szókratész minden ellenkező érveléssel szemben fenntartották helytelen vélekedésüket az istenességről: azt hitték, hogy tudják, miközben nem tudták. Ez tehát a tudatlanság másik, Platón által megkülönböztetett fajtája:

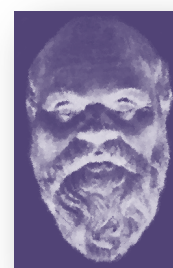
- **2.) oktalanság (*amathia*)**:
  - **vélt (de hamis) bizonyosság arra vonatkozóan, hogy miben is áll az istenesség** (ebből következőleg az istentelenség).

Azok az athéni bírúk tehát, akik bűnösnek találták Szókratészt, osztoztak Anütosz és Euthüphrón oktalanságában, mert az hitték, tudnak valamit (ti. hogy miben áll az istenesség), miközben nem tudták. És mivel Szókratész védekezése során mindent

megtesz, hogy megcáfolja esetleges téves vélekedéseiket, **téves vélekedésükhöz való ragaszkodásuk a szókratészi *elenkhosszal* szembeni ellenállásnak tekinthető**, épp úgy, mint Anütoszé (a *Menónban*), vagy Euthüphróné (az *Euthüphrónban*).

Ám míg egyfelől **Anütosz** ellenállása **a politikai konzervativizmus** kontextusában magyarázható, másfelől Euthüphróné **a vallásos dogmatizmusában**, **az athéniak** ellenállása se nem specifikusan politikai, se nem vallási jellegű, hanem **általában a szókratészi értelemben vett filozófiával szembeni ellenállás: a kritikai és önkirítus gondolkodással szemben ellenállás**. Hiszen ez az, amit Szókratész halálbüntetés terhe mellett sem hajlandó feladni:

„SZÓKRATÉSZ: Mert – tudjátok meg –, ezt parancsolja az isten, én pedig úgy hiszem, nem is történt soha nagyobb jótétemény veletek ebben a városban, mint ez az én istennek tett szolgálatom. Mert nem másban fáradozom, amikor köztetek járok, mint hogy meggyőzzek benneteket, ifjait, időset egyaránt, hogy se teste, se vagyona ne legyen előbbre való, és senki ne törődjék velük odaadóbban, mint azzal, hogy a lelke miként legyen a lehető legjobbá. Azt mondom: »**Nem a vagyonból lesz az erény, hanem erényből a vagyon és minden egyéb jó az ember számára**, akár a magánéletben, akár a közéletben«. Mármint, ha én ezzel megrontom az ifjakat, akkor legyen az ilyen beszéd ártalmas; de ha valaki azt állítja, hogy mást mondok, az nem mond valót. Mindezek alapján azt kell mondanom, athéni férfiak, hogy felőlem hallgassatok Anütoszra vagy ne hallgassatok, bocsássatok szabadon vagy ne bocsássatok, **de tudnotok kell, hogy én soha nem fogok másként cselekedni, ha százszorosan halál fia volnék is.**”
(*Szókratész védőbeszéde* 30b-c).

Szókratész a tárgyaláson – indirekt módon – nem azt kéri számon az athéniakon, hogy filozófiai precizitással legyenek tisztában az istenesség mibenlétével, csupán azt, hogy **tudatosítsák magukban a fogalomról alkotott esetlegesen helytelen felfogásukat**, és **korrigálják azt**, hogy helyes (megalapozott és elfogulatlan) ítéletet hozhassanak felette.

Belátható, hogy **általánosságban az *elenkhosz* sikertelenségének oka nem Szókratész**. Az *aporia* lehetőséget ad a beszélgetőpartner számára, hogy reflektáljon saját tudatlanságára vagy tévedésére (tehát, hogy felismerje azt). **Ez azonban csupán lehetőség**, hiszen senki sem kényszeríthető rá, hogy felismerje, vagy elismerje maga vagy mások előtt, hogy valamit nem tud. Ha azonban ezt nem ismeri el – és ennek

nem kell nyilvánosnak lennie – hanem ragaszkodik hozzá (továbbra is azzal áltatja magát), hogy mégiscsak tudja, akkor elzárja magát a tudás megszerzésének lehetőségétől (vö. *Menón* 83e-84c). Akik az után, hogy Szókratész nyilvánvalóvá tette tudatlanságukat, őt okolták saját kudarcukért (mint a megvizsgált, „névtelen” Athéniak, vagy Sztrepzsiadész *A felhők*ben) saját maguk helyett, elzárták magukat az elől, hogy kideríthessék, mi is az igazság a szóban forgó kérdésre vonatkozóan.

A Szókratész bűnösségére szavazó athéni esküdtbíráknak hasonlóképpen lehetősége volt rá a tárgyaláson, hogy reflektáljanak saját, helytelen meggyőződéseikre az istenesség/istenelenség mibenlétére vonatkozóan. Ha ezt visszautasították, vagy nem voltak hajlandók rá, akkor éppen azt kockáztatták, mint Euthüphrón: egy ember ártatlan elítélését. Ez pedig a görög kultúrában éppúgy istenelenségnek minősült, mint a gyilkosság. Platón kimondatlan ítélete ezért a Szókratész bűnösségére szavazók felett az, hogy ők követtek el istenelenséget (illetve erkölcstelenséget) Szókratésszel szemben.

Szókratész elítéléséért Platón értelmezésében nem tehető egyedüli felelőssé sem a politika, sem a vallás, sem a demokratikus athéni nép; itt mindenki egyénileg felelős:

- a „névtelen” vádaskodók, akiket megvizsgált (államférfiak, költők, mesteremberek, jósok, szónokok);
- a „tömeg”, azaz akik ezeknek a rágalmaknak hitelt adtak;
- Anütosz, aki politikai okokból szerette volna eltüntetni Szókratészt;
- a vallási fanatikus Melétosz, aki szintén elhitte ezeket a vádakokat, és fogalma sem volt róla, hogy Anütosz bábként használja a perben;
- Lükón, aki ugyancsak elhitte a rágalmakat, és a szónokok miatt csatlakozott a vádlókhoz;
- és végül az athéni népet képviselő esküdtbíráóság tagjai közül azok, akik elítélték, akik ugyancsak hitelt adtak a rágalmaknak, és nem voltak hajlandók felülvizsgálni az istenességről alkotott helytelen fogalmukat.

Mindannyiójuknak lehetőségük volt rá, hogy legkésőbb a tárgyaláson szembesüljenek a valódi Szókratésszel, megismerjék nézeteit és életvitelét, meggyőződjenek erkölcsi

jószándékáról, önzetlenségéről, bátorságáról, józanságáról, arról, hogy nem hogy megrontaná az ifjakat, vagy bármelyik athéni polgárt, hanem épp arra készíti őket, hogy a lehető legkiválóbbak legyenek. De Szókratész legfőképp arra adott számukra lehetőséget, hogy felülvizsgálják a vallási erényről alkotott fogalmukat, ha és amennyiben az helytelen volt: ne higgyék, ne áltassák magukat azzal, hogy tudnak valamit, ha nem tudják.

Szókratész egész életét annak szentelte, hogy az athéniakkal erkölcsi fogalmakat vitasson meg, ezekről beszélgessen velük. A per végkimenetele maga illusztrálja, hogy ezt miért is tekintette istentől kapott missziójának. Akik hitelt adtak a rá vonatkozó rágalomnak, és Szókratész védekezésének fényében mégsem voltak hajlandók felülvizsgálni az istenességről alkotott fogalmukat, súlyosan téves ítéletet hoztak felőle. Az erkölcsi reflexió nem valamiféle elvont, filozófiai okból kifolyólag erkölcsi kötelességünk, hanem azért, mert ezen a téren a téveszméinkhez való ragaszkodásunk erkölcstelenséghez vezethet. Akik elutasítják maguktól az efféle reflexió egyéni kötelezettségét, és vélt tudásuk önelégültségében tetszelegnek, pláne, ha egyébként az intellektuális elithez tartoznak (ezért nagy befolyásuk van a társadalomra), azok az erkölcstelenség elkövetését kockáztatják.

Szókratész erkölcsi nagyságáról tanúskodik, hogy helyzetében nem is a maga sorsa miatt aggódik, hanem Athén sorsa miatt, ugyanis öngyilkos stratégiának tartja, ha lemondanak az erkölcsi reflexió és önkritika emberi kötelezettségéről:

Lásd: 4.
Téma, 2.
Lecke

„SZÓKRATÉSZ: Tehát biztosíthatlak athéni férfiak, távol állok tőle, hogy a magam védelmében beszéljek, ahogyan valaki gondolhatná: ellenkezőleg, a ti érdekekben szólok, nehogy még vétkezzetek az isten nektek adott ajándéka ellen azzal, hogy elítéltek. Mert ha engem halálra ítélték, nem egykönnyen találtok majd más, ilyen embert, akit – ha ez mulatságosan hangzik is – egyenesen úgy rendelt városotokhoz az isten, mint valami jól megtermett, nemes paripa mellé, mely azonban nagyságánál fogva kissé lomha, és szüksége van rá, hogy valami bögölyféle felserkentsé. Úgy vélem, bizonyosan ilyesfélének rendelt engem az isten a város számára, olyan valakinek, aki naphosszat mindenfelől csipkelődve, egy pillanatra meg nem szűnök titeket ostorozni, gyözködni és korholni. Más ilyen ember nem egykönnyen fog nektek teremni, férfiak, ezért ha rám hallgattok, meg fogtok kímélni.” (Szókratész védőbeszéde 30d-31a).

További olvasmányok:

Mogyoródi Emese: „Szókratész, a visszhangkamra és a demokrácia” In: Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 17.: A polisz*. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státusz kiadó, Szeged 2019, 11-33.

Ellenőrző kérdések:

1. A tudatlanság két fajtája tekintetében melyek a közös nevezők Anütosz és Euthüphrón hozzáállásában?
2. Miben érhető tetten az athéniak egyszerű tudatlansága (*agnoia*)?
3. Mennyiben hasonló az athéni bírák helyzete Euthüphrónéhoz, és mennyiben különbözik?
4. Hogyan veti alá Szókratész az athéni bírakat az *elenkhosznak*? Mi ezzel a célja?
5. Mennyiben mutatható ki az *amathia* az athéni bírák kognitív attitűdjében?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Mi szól az ellen, hogy Szókratész volna okolható a saját elítéléséért?
2. Mit kellett volna másképp tennie Szókratésznek a bíróságon, hogy ne ítéljék el? Mi akadályozta meg ebben?
3. Mi a szókratészi *elenkhosz* politikai és erkölcsi jelentősége egy demokratikus társadalomban?

VÉGE

